

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile STANCIU

Doctorand:

Arhid. Paul - Tiberiu ARDELEAN

Cluj-Napoca

2018

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

RELEVANȚA TRADIȚIEI DIRIJORALE ÎN MUZICA BISERICESCĂ
DIN SPAȚIUL ROMÂNESC

Exigențe metodologice, vocaționale și spirituale
ale
dirijorului de cor bisericesc

Coordonator științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile STANCIU

Doctorand:

Arhid. Paul - Tiberiu ARDELEAN

Cluj-Napoca

2018

CUPRINS

CUPRINS	3
INTRODUCERE	5
CAPITOLUL I	14
MUZICA BISERICESCĂ DIN PERSPECTIVA TRADIȚIEI BISERICII	14
1.1. Aspectul teologic al muzicii bisericești.....	14
1.2. Aspectul eclezial al muzicii bisericești	23
1.3. Aspectul liturgic-sacramental al muzicii bisericești	32
1.4. Aspectul personal-comunitar și soteriologic al muzicii bisericești.....	42
1.5. Aspectul catehetic al muzicii bisericești	57
CAPITOLUL II	65
TRADIȚIE ȘI ACTUALIZARE ÎN MUZICA BISERICESCĂ	65
2.1. Etape ale evoluției muzicii bisericești.....	65
2.2. Pătrunderea muzicii corale pe teritoriul românesc.....	70
2.3. Provocări actuale ale muzicii bisericești cu caracter local.....	81
2.4. Perspective ale muzicii bisericești locale în interiorul tradiției Bisericii	94
2.4.1. Trifon Lugojan – contribuții specifice la dezvoltarea muzicii bisericești din vestul țării.....	94
2.4.2. Atanasie Lipovan – dirijor și interpret al muzicii bisericești corale în vestul țării.....	99
2.4.3. Ioan Lipovan – profesor și promotor al muzicii bisericești corale din vestul țării.....	102
CAPITOLUL III	103
RELEVANȚA DIRIJORULUI DE COR ÎN PĂSTRAREA ȘI TRANSMITEREA ETHOSULUI MUZICAL ORTODOX BISERICESC	103
3.1. Exigențe metodologice ale dirijorului de cor bisericesc	103
3.1.1. Alcătuirea repertoriului coral.....	106
3.1.1.1. Analiza partiturilor – studiu de caz.....	109
3.1.1.2. Diseminarea discursului melodic.....	140
3.1.1.3. Înțelegerea mesajului textului pieselor muzicale.....	142
3.1.1.4. Alegerea tonalităților în funcție de posibilitățile muzicale ale corului	144

3.1.2. Elemente de tehnică vocală – canto coral.....	146
3.1.3. Armonizarea ansamblului coral cu spațiul liturgic.....	151
3.1.4. Cristalizarea unei concepții interpretative	153
3.2. Exigențe vocaționale ale dirijorului de cor bisericesc	155
3.2.1. Evoluția artei dirijorale	155
3.2.1.1. Renașterea muzicală.....	157
3.2.1.2. Clasicismul muzical	158
3.2.1.3. Romantismul muzical	159
3.2.1.4. Modernismul muzical	163
3.2.2. Pregătirea profesională a dirijorului de cor bisericesc.....	164
3.2.2.1. Dezvoltarea interdisciplinară a dirijorului de cor bisericesc.....	165
3.2.2.2. Studiul individual al dirijorului de cor bisericesc	170
3.2.2.3. Elemente de tehnică și stilistică dirijorală	172
3.2.3 Elemente de pedagogie muzicală – pregătirea ansamblului coral	175
3.2.4. Elemente relațional-comunicative dintre dirijor și ansamblu coral	179
3.3. Exigențe spirituale ale dirijorului de cor bisericesc	181
2.4.4. Dirijorul de cor – integrat în tradiția muzicală ortodoxă	181
2.4.5. Dirijorul de cor bisericesc – integrat liturgic-sacramental	185
2.4.6. Dirijorul de cor bisericesc – mistagog al Liturghiei în forme muzicale	189
CAPITOLUL IV	197
PERSPECTIVE PRIVIND ROLUL DIRIJORULUI ÎN DEZVOLTAREA CÂNTĂRII	
CORALE BISERICEȘTI.....	197
4.1. Menținerea cântării corale în limitele Tradiției Bisericii	197
4.2. Receptarea mesajului duhovnicesc al cântării corale.....	200
4.3. Armonizarea continuă dintre cor și slujitorii altarului	208
4.4. Alternanța repertoriului coral în funcție de perioadele liturgice	215
4.5. Transferuri de experiență între corurile bisericești	226
CONCLUZII	229
BIBLIOGRAFIE.....	237
ANEXE.....	260

Cuvinte cheie: cuvânt, sunet, logos, melos, aspect teologic-dogmatic, imn bisericesc, artă dirijorală.

Introducere

Cuvânt și sunet, logos și melos, conviețuiesc într-o perfectă armonie în compozițiile vocii umane, acolo unde muzica adaugă cuvântului profunzime, iar cuvântul împrumută acesteia *înțeles*. Beethoven spunea că „arta și știința îl înalță pe om până la Dumnezeu”.

În om, creație a lui Dumnezeu, se contopesc cuvântul și sunetul în țesătura inefabilă a muzicii. Muzica exprimă, în limbaj serafic, legătura omului cu Creatorul său, într-o solemnitate liturgică, slujitoare. Cântarea liturgică și întreaga desfășurare a muzicii cultice imită slujirea heruvimică. Iată de ce, în timpul Sfintei Liturghii, „noi care pe heruvimi, cu taină închipuim”, înnobilăm mesajul muzical.

Dezvoltarea cultului Bisericii de-a lungul vremii, implicat al muzicii bisericești a descoperit în aceasta valențe armonice. Armonia s-a născut în Apus, dacă ne gândim la polifonia renescentistă, urmând mai apoi cursul ei în toate epocile muzicale.

Biserica a înțeles că, pentru o lume într-o continuă metamorfoză, este nevoie de varietate și a propus cultului divin, respectiv participanților la săvârșirea lui două moduri de exprimare a trăirilor și sentimentelor religioase: muzica monodică (de strană) și cea armonică (corală).

1. Motivația și alegerea subiectului tezei

Lucrarea de față se dorește a fi una cu caracter bivalent, muzică și teologie. Cântarea bisericească exprimă și a reliefat întotdeauna o teologie a iubirii, o teologie mântuitoare. Hristos, Cel Întrupat, Cel Răstignit și Înviat, reprezintă mărturisirea oamenilor în Biserica Sa, prin cântarea bisericească.

În teza propusă vom avea în vedere abordarea unei palete largi în ceea ce înseamnă cântarea eclezială și teologia ei, de la apariția ei prin psalmodiere și urmând apoi etapele evolutive în istorie.

Atât monodia cât și cântarea corală, armonică reprezintă două teme de real interes pentru cei care sunt preocupați de studiul cântării.

Ca propunător al analizei acestor două direcții muzicale, m-am oprit mai cu seamă asupra celei de-a doua, dezvoltarea cântării corale, a artei dirijorale, reprezentând pentru mine cel mai prolific mod în care pot să-mi exprim trăirile și simțămintele duhovnicești mântuitoare.

Motivez această lucrare prin faptul că la ora actuală se simte imperios nevoia îmbunătățirii vieții duhovnicești a omului. Trăim într-o lume a secularizării, în care omul parcă tot mai mult se îndepărtează de Dumnezeu, relația sa cu Creatorul se frânge fără știre, păcatul fiind instrumentul cel mai la îndemână pentru omul căzut, prăpăstios față de Hristos. Mesajul duhovnicesc al slujbelor cultului divin, trebuie să ajungă în sufletul omului pentru a-i reface, legătura cu Dumnezeu, ruptă de păcat. Considerăm că una din metodele acestei reconstrucții filiale este cântarea eclezială, sub toate aspectele și formele ei.

Prezenta lucrare se datorează, în primul rând iubirii manifestate față de cântarea bisericească și slujbele Bisericii, de-a lungul „devenirii mele”. Am crescut în strana bisericii, iar mai apoi formându-mă în Altarul Teologiei și al Muzicii, am realizat și cred cu tărie în valorile și realitățile pe care muzica Bisericii le oferă.

Experiența dobândită ca fiu duhovnicesc al Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei, Arhiepiscop al Aradului, ca profesor de cântare bisericească la Seminarul Teologic din Arad, timp de 9 ani, apoi ca asistent universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, m-a făcut să aleg această temă, pe care dezvoltând-o să pot deschide și alte direcții de cercetare științifică în ce privește cântarea eclezială.

2. Scopul, limitele și originalitatea tezei

Temele alese drept ghid în acest studiu sunt vaste și considerăm că nu sunt epuizate în abordarea de față.

Încă din titlu tezei se pot observa direcțiile pe care trebuie să le parcurgă cel care dorește să devină conducător și nu orice conducător, ci unul pe tărâmul inegalabil al muzicii. Dirijorul este acela care calcă pe domeniul inefabil al artei, inexprimabil al muzicii, dar în același timp, greu de parcurs.

Lucrarea o doresc a fi un îndrumar, un reper, un ghid pentru tinerii dirijori de coruri bisericești. Dirijorul de cor eclezial, liturgic, pe lângă exigențele metodologice și vocaționale deprinse și impropriate în școlile de muzică, trebuie să-și cultive și exigențele și cerințele

spirituale, duhovnicești. Dialogul corului cu slujitorii Sfântului Altar trebuie înțeles și la nivel minimal teologic, nu doar muzical.

Cât privește limitele tezei de față, consider că nu este tratată în mod exhaustiv. Tratatetele de Teologie Dogmatică și Liturgică, cele de muzicologie și de dirijat, care formează baza bibliografică a lucrării ne prezintă originile cântării bisericești, implicit ale cultului divin, evoluția acestora în istorie și timp și perspectivele pe care atât muzica eclezială cât și întregul cult, în general, le deschid pentru reînnoirea relației dintre om și Dumnezeu.

Este foarte greu să vorbim de limite atunci când subiectul principal este interpretarea muzicală. Muzica nu are limite, este lipsită de margini. Muzica și interpretarea este creatoare, de fiecare dată descoperă și redescoperă noi sensuri ale existenței vieții omului. Limitele interpretării se regăsesc în Universul creației.

Originalitatea și prin urmare noutatea subiectului propus se încadrează pe două segmente. Unul este acela de a imprima în conștiința tinerilor dirijori de coruri liturgice, dezvoltarea aspectului duhovnicesc al personalității lor dirijorale. Al doilea segment este reprezentat de faptul că lucrarea de față este de factură teologic-muzicală.

3. Metodologia abordării tezei

Abordarea subiectului va fi în primul rând una de factură teologică, muzicală și istorică. Toate cele patru capitole au o structură unitară, în sensul că păstrează o logică a expunerii. Pentru cercetarea istorică vom folosi metoda expozitivă, prin care prezentăm originile și izvoarele cântării bisericești, evoluția acesteia, epocile muzicale și modul de receptare a muzicii bisericești în comunitatea credincioșilor. Apoi, vom utiliza metoda analitică, atunci când în relația dirijor-cor se creează un dialog de analiză a repertoriului ce urmează a fi studiat în vederea interpretării lui. Cercetarea de față ne-a descoperit noi provocări și perspective în relația dialogică muzicală dintre Altarul slujirii Jertfei Supreme (Sf. Altar) și Altarul slujirii sunetelor (Cafasul bisericii).

4. Structura tezei

Din punct de vedere compozițional teza este structurată în patru capitole mari, care conțin fiecare mai multe subcapitole, însă lucrarea va avea în înțelesul ei de ansamblu două părți bine definite. În prima parte, respectiv în primele două capitole subliniem teologia cântării ecleziale sub câteva aspecte esențiale, apoi etapele evoluției muzicii bisericești, provocările și

perspectivele acesteia în baza și contextul Tradiției Bisericii. În cea de-a doua parte a lucrării, destinată ultimelor două capitole arătăm pe de-o parte care sunt direcțiile pe care trebuie să le urmeze dirijorul de cor bisericesc în devenirea lui, iar pe de altă parte reliefăm perspectivele privind rolul dirijorului de cor, în dezvoltarea cântării corale bisericești, cu toate implicațiile, tendințele și provocările existente.

5. Stadiul actual al cercetărilor

Încercarea de a dezvolta un studiu pe această temă a fost provocatoare, mai ales în contextul în care am stăruit să îi confer și un caracter practic, prin utilizarea studiului de caz, prin analizarea concretă a unor partituri.

Odată cu parcurgerea bibliografiei muzicale, am constatat o preocupare mai intensă pe acest subiect sub regimul comunist. În aceea perioadă s-au elaborat lucrări de mare valoare în absolut toate zonele țării, s-au remarcat maeștrii ai cântului coral din Conservatoarele din țară. Academii de muzică din București, Cluj-Napoca și Iași și-au dobândit un renume național și internațional prin muzicienii cei mai reprezentativi și care au întocmit lucrări de amplă cercetare în ceea ce înseamnă atât cântarea monodică, cât și cea armonică.

În ce privește îndrumarul pentru formarea unui cor bisericesc, ghidul pentru formarea dirijorului unui astfel de cor, bibliografia este destul de săracă, preocupările în această direcție fiind modeste. Însă nu este de condamnat nimic, având în vedere că se cunosc represaliile și repercusiunile ce ar fi putut apărea pentru vreun muzician care s-ar fi ocupat de instrucția unui cor bisericesc în acea perioadă. Dragoș Alexandrescu este reprezentativ pentru perioada antedecembristă, prin faptul că ne-a lăsat un ghid al dirijorului de cor bisericesc.

Cu toate acestea, în actualitate se simte nevoia unei noi provocări în formarea tinerilor dirijori de coruri bisericești, care să conștientizeze faptul că muzica și efortul pe care-l depun este cu trimitere în veșnicie.

Cultul divin și muzica bisericească sunt două realități complementare. Trăirile și stările religioase ale omului sunt exprimate în cadrul cultului divin public prin intermediul muzicii bisericești. Omul, dintotdeauna a avut aspirații, a fost aplecat spre arte, spre frumos. Sunetele, cântarea l-au făcut pe om să devină sensibil, emotiv, creativ, cu atât mai mult cântarea bisericească. Aceasta este mărturisitoare, Creația lui Dumnezeu este exprimată prin cântare.

Omul, prin cântarea bisericească îl propovăduiește pe Hristos cel Întrupat, îl însoțește pe om de la naștere prin Botez, până la trecerea în veșnicie.

Fundamentul muzicii bisericești este Scriptura și Patristica. Psalmodierea reprezintă prima formă de cântare, cântarea psalmilor.

Odată cu trecerea timpului, muzica bisericească s-a dezvoltat tot mai mult, primind valențe și caracteristici diferite.

Epoca de vârf a cântării bisericești o reprezintă Bizanțul, Imperiul Bizantin care a dezvoltat cântarea, trasându-i diferite direcții. Muzica bizantină, monodică la baza muzicii psaltice de azi din toate zonele intra și extracarpatic.

Capitolul I

Muzica sau cântarea bisericească este în strânsă legătură cu Teologia, cu Cuvântul Întrupat. Frumusețea textelor dogmatice, liturgice este reliefată prin cântarea bisericească de strană sau corală, monodică sau armonică. Acest sistem complex se regăsește în cultul divin, în Biserică. Biserica nu a făcut niciodată abstracție de muzică, ca manifestare spirituală a credincioșilor.

Aspectul teologic al muzicii bisericești îi dă acesteia puterea de a-l apropia pe om de Dumnezeu, ridicând sufletul acestuia până la contemplare. Elementul artistic-liturgic implică sufletul într-o stare de emoție, de căutare de noi sensuri existențiale, de frământare, dar în același timp, într-o împlinire duhovnicească, în proximitatea veșniciei.

Cu timpul cântarea bisericească s-a dezvoltat tot mai mult, atingând chiar culmi de măiestrie și artă, apogeul avându-l în epoca Imperiului Bizantin. Bizanțul și-s spus cuvântul și și-a pus amprenta asupra evoluției muzicii bisericești. Începând chiar de la Sfântul Efrem Sirul, apoi Roman Melodul, Cosma Melodul, Sfântul Ioan Damaschin. Muzica bizantină muzica bisericească va deveni de sine stătătoare și va impresiona, va modela caractere, va impulsiona chiar încreștinarea unor popoare”.

În istorie sunt consemnate nume de psalți și protopsalți vestiți cum ar fi Ioan Kukuzel. Muzica bizantină și-a pus amprenta pe toate țările ortodoxe. Muzica bisericească bizantină a devenit un titlu de glorie și de slavă, unul de geniu și aceasta datorită marilor dascăli ai psaltichiei românești străvechi cum ar fi: Filotei de la Cozia, Filotei sin Agăi Jipei, Ioan sin Radului Duma Brașoveanul, corifeii școlii muzicale de la Putna, apoi cei mai noi: Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Dimitrie Suceveanul, Ion Popescu-Pasărea, Ștefanache Popescu.

După o prezentare istorică a muzicii bisericești, am arătat faptul că întreaga cântare bisericească se fundamentează pe Sfânta Scriptură și pe Sfinții Părinți. În lucrarea de față am precizat izvoarele vechi-testamentare, nou-testamentare și patristice care exprimă aspectul teologic al cântării bisericești. „Prin cântare, spune Părintele Dumitru Stăniloae sufletul se întărește mai adânc în credință și în dragostea lui Dumnezeu, umplându-se de dulceața acestor simțiri, face ca toată convingerea lui să se comunice în mod convingător și altor suflete, sau îi face pe cei ce o mărturisesc în cântarea comună, să se unească și mai mult în mărturisirea ei, în planul adânc al inimii.” Cântarea bisericească are rolul și de a-l transfigura pe om, el se interiorizează, se împlinește prin muzica bisericească.

Deci, aspectul teologic-dogmatic al Bisericii se înțelege în parte din rugăciunile, cântările și imnele ce alcătuiesc slujbele Bisericii.

Muzica bisericească, raportată la locul și spațiul unde este interpretată, suportă un aspect eclezial, doxologic și euharistic. Însuși termenul de bisericesc, eclezial ne arată faptul că este o muzică, o cântare destinată unui spațiu sacru, cu valențe profunde teologice și cu un mesaj mântuitor, care ajunge la sufletul omului îl care-l apropie mai mult de Dumnezeu.

Muzica eclezială sub toate formele ei prezintă mai multe stări, pe care omul le experimentează. Ea este strâns legată de perioadele anului bisericesc; de la pocăință la Înviere, la bucurie și din nou la penitență. Sufletul omului trece prin mai multe etape în parcursul său duhovnicesc, iar cântarea eclezială îi este sprijin.

Spunem că textele și cântările ecleziale aferente perioadelor liturgice Triod și Penticostar, descoperă și arată caracterul și aspectul eclezial al muzicii. Aceste cântări liturgice au rolul de a recapitula întreaga operă a mântuirii.

Fie că vorbim despre acte liturgice, fie că vorbim despre cântare sau muzică liturgică, centrul acestor enunțuri este Liturghia. Aici nu ne referim la slujba propriu-zisă a Sfintei Liturghii, ci la Liturghia ca Taină a Tainelor, ca slujbă supremă, care tronează și guvernează întreg cultul divin. Cântările liturgice exprimă adevărurile de credință revelate într-o formă duhovnicească pe care credinciosul o experiază în fiecare Sfântă Liturghie. Adevăratul cult divin nu este nimic altceva decât actele mântuitoare ale lui Hristos: viața, moartea și învierea. Toate aceste acte mântuitoare se concentrează și se descoperă în textele Sfintei Liturghii.

Aspectul liturgic-sacramental al muzicii bisericești se regăsește în textele liturgice ale slujbelor Bisericii, însă mai cu seamă în Sfânta Liturghie, acolo unde podoaba Cuvântului

primește bogăția armonică a cântării, ambele oglindind frumusețea cea netrecătoare a lui Hristos, Mântuitorul lumii.

Credința noastră ortodoxă este ancorată într-o relație personală cu Dumnezeu. Dumnezeu nu este o mașinărie, ci o persoană cu Care putem stabili o relație personală neîncetată. Aceasta este o relație ce-și trage seva și se hrănește din apartenența noastră la Trupul lui Hristos, Biserica.

Nu este o relație cultivată de unul singur, ci este o relație ce se dezvoltă din contactul nostru cu Hristos prin Trupul Său, Biserica și prin harul pe care-l primim prin rugăciune și taine, mai ales prin Euharistie.

Vorbim despre sens comunitar, personal. Numai în Biserică se poate afla adevărata structură comunitară a existenței umane. Numai Biserica poate oferi preocupărilor actuale o doctrină clară despre om și mijloacele necesare actualizării acestuia, sau altfel spus numai prin ea se pot depăși stările anormale intrate în viața actuală a societății. Biserica îți oferă cadrul prin care rămâne în comuniune cu Dumnezeu, cu semenii, nu se depersonalizează. Muzica liturgică face parte din acest cadru. Însăși relativa constantă, prin vremi și trecând peste generații, a caracteristicilor cântării bisericești, menționate până acum, este încă un element favorizant al comuniunii liturgice interpersonale.

Aspectul catehetic al muzicii bisericești este liturgic în ceea ce privește caracterul lui. Sfânta Liturghie este o cateheză desăvârșită. În centrul cultului ortodox stă Sfânta Liturghie care este jertfă și Taină.

Omul are atâtea oportunități să lucreze la mântuirea sa, cu caracter liturgic, teologic, istoric, muzical. Am ales să comparăm din punct de vedere teologic-muzical dobândirea mântuirii cu modul de veghe permanent al ținerii isonului. Isonul în muzică reprezintă, arma frumosului liturgic, am putea spune că isonul este totdeauna legat de melos, precum este legat Hristos de arma împotriva diavolului, de Cruce, ambele reprezintă împreună o unitate. Nu există ison fără melos și melosului îi lipsește ceva atunci când isonul nu este prezent Isonul este impus de caracterul modal al melodiei. Putem afirma că într-adevăr muzica bisericească este mântuitoare, aspectul participativ-soteriologic al acesteia este foarte bine definit în raport cu Persoanele Sfintei Treimi. În muzica bizantină, isonul joacă un rol foarte important, este centrul de gravitate, pe el se clădește monodia. El este piatra din capul unghiului, asemenea lui Hristos, care este Capul Bisericii, în cadrul căreia muzica bisericească devine un instrumentar al soteriologiei umane.

Capitolul al II-lea

Pentru o înțelegere corectă cu privire la apariția și dezvoltarea muzicii bisericești, de origine bizantină, pe teritoriul României, este imperios necesar să evocăm două mari entități istorice: Grecia și Bizanțul. Vorbim de Grecia pentru că prin limba greacă ni s-au transmis cântările bisericești de la început. Vorbim apoi de Bizanț și de istoria sa, care a continuat tradiția grecească și orientală, dezvoltându-se aici și în același timp cristalizându-se toate artele religioase. Însă, trebuie să privim în istoria creștinismului arătând rolul acestuia în pătrunderea și răspândirea învățaturii Mântuitorului Hristos pe teritoriile românești.

Muzica bizantină este mai puțin legată de numele unor personalități creatoare de suprafață mondială, pe de-o parte, pentru că a rămas până astăzi la formele monodiei, iar dintr-un alt unghi, pentru că puternica ei tradiție n-a permis evoluții spectaculoase, însă aceasta își definește stilurile prin cele trei mari perioade stilistice ale dezvoltării sale, și anume: stilul paleo-bizantin care cuprinde cântarea în rit bizantin vechi (sec. IV-XII); stilul medio-bizantin care cuprinde cântarea în rit bizantin mediu (sec. XII-XVIII); stilul neo-bizantin care cuprinde cântarea în rit bizantin nou (sec. XIX-XXI).

Tot în acest capitol am prezentat declarațiile unor mărturisitori peste veacuri a apartenenței muzicii bisericești cu specific local, la originea muzicii bizantine; influențe, tendințe, perspective. Muzica bisericească din vestul țării a constituit un subiect complex din mai multe puncte de vedere. Conviețuirea românilor împreună cu ungurii, germanii și sârbii, a fost o realitate care a obligat să se țină cont în aprecierile făcute la adresa muzicii religioase de aici. Un alt punct important în ceea ce privește muzica bănățeană în relația ei cu celelalte zone îl constituie schimbul de preoți. Un alt motiv al inter-relaționării muzicii din vestul țării cu cea din alte zone, în special cu cea din Țara Românească este susținut de circulația cărților de cult.

Am prezentat apoi câteva repere biografice, activitate și opera muzicală a celor trei corifei ai muzicii bisericești locale din zona Aradului, ca zonă de interferență între Banat și Crișana: Trifon Lugojan, Atanasie Lipovan și Ioan Lipovan.

Capitolul al III-lea

În acest capitol am arătat care este rolul dirijorul de cor bisericesc în păstrarea și transmiterea ethosului muzical ortodox, rol, care se poate desprinde din cele trei direcții de exigențe.

1. Exigențele metodologice ale dirijorului

Metoda de lucru a fiecărui dirijor este foarte importantă. Modul de punere în practică a acesteia, ajută sau poate îngreuna formarea unui cor. Prima etapă în acest punct metodologic este alcătuirea repertoriului coral, cu tot ceea ce înseamnă acest fapt: analiza partiturilor, diseminarea discursului melodic, înțelegerea mesajului textului pieselor muzicale, alegerea tonalităților în funcție de posibilitățile muzicale ale corului.

O altă etapă o reprezintă tehnica vocală, canto coral, apoi încă două metode ce țin de exigențele metodologice ale dirijorului le-am prezentat prin: armonizarea ansamblului coral cu spațiul liturgic și cristalizarea unei concepții interpretative.

2. Exigențele vocaționale ale dirijorului

Aceste exigențe vocaționale, le-am împărțit în patru categorii, și am pornit de la etapele evolutive ale artei dirijorale, din Renaștere și până-n Modernism și chiar post-modernism.

Pregătirea profesională a dirijorului este *sine qua non*, în ceea ce înseamnă formarea unui cor. Toate elementele constitutive în această etapă de formare a dirijorului sunt obligatorii, cum ar fi: dezvoltarea multilaterală a dirijorului de cor, studiul individual al dirijorului și elementele de estetică și stilistică dirijorală.

Cunoștințele de psiho-pedagogie muzicală sunt obligatorii oricărui dirijor, pentru că acestea îl conduc pe dirijor spre cele mai înalte culmi ale interpretării, relația de comunicare cu corul reprezintă un procent foarte mare, în ceea ce privește succesul.

3. Exigențele spirituale ale dirijorului

Dirijorul de cor face parte din comuniunea Bisericii. Obiectul principal al acestuia este muzica liturgică. Modalitatea prin care dirijorul se integrează în tradiția muzicală a Bisericii este stilul prin care el interpretează muzica liturgică. Forma și stilul de interpretare a muzicii bisericești corale îi conferă dirijorului locul său, ca parte integrată în tradiția muzicală ortodoxă.

Atunci când vorbim de stil în interpretarea muzicală este imperios necesar să stabilim obiectul interpretării artistice, aceasta fiind opera muzicală. Pentru un dirijor de cor bisericesc, de cele mai multe ori opera muzicală este Sfânta Liturghie.

Integrarea liturgică este însăși participarea la Sfânta Liturghie și nu una pasivă, ci o participare activă, prin rugăciune, cântare și culminând cu împărtășirea cu Sfintele Taine.

Sacrul caracterizează obiectul experienței religioase și se dezvăluie în limitele acestei experiențe. Sacrul este privit fie ca prezență a Inefabilului, fie ca manifestare a Lui, fie ca o expresie specială a conștiinței umane.

În viziunea monahului Nicolae Steinhardt, sacrul e un atribut divin, iar sfinții sunt acei oameni care au conștientizat harul sacramental, devenind mari oameni de acțiune. Faptele lor răstoarnă măsura actelor pur umane: sunt acțiuni cu putere, acțiuni pnevmatice, acțiuni îndumnezeite.

Capitolul al IV-lea

Creștinismul nu este o ideologie, un sistem de idei la care putem sau nu să aderăm, ci este viață, viața cea adevărată în comuniune cu izvorul vieții, Dumnezeu, comuniune, pe care omul a pierdut-o datorită păcatului originar. Prin Întruparea, Moartea, Învierea și Înălțarea Sa la cer Mântuitorul Iisus Hristos a restaurat firea umană și ne-a eliberat de sub stăpânirea păcatului și a morții dăruindu-ne viața veșnică a Împărăției cerurilor.

La Sfânta Liturghie, Duhul Sfânt introduce realitatea eshatologică a Împărăției în istorie schimbând istoricitatea liniară în prezență. Trecutul și viitorul sunt astfel unite într-o realitate unică și indivizibilă, realizându-se o sinteză a istoricului și a eshatologicului.

Mesajul duhovnicesc al slujbelor trebuie să ajungă la sufletul omului. Am gândit un studiu de caz, o analiză muzical-teologică, prin care am încercat o exegeză la Oratoriul lui Gheorghe Mandicevschi, „Și era la ora a șasea”. Acest mesaj, odată înțeles de credincioși, cu siguranță va fi primit cu bucurie, iar interpretare corului va putea fi una de excepție.

Termenul de „armonizare” nu l-am utilizat din punct de vedere muzical, al armoniei unei partituri, ci pur și simplu în sens de corelație al dialogului liturgic: preot și cor, persoana cea mai importantă, cea „dătătoare de ton” în dialogul liturgic este preotul. El este cel care face ca slujba, serviciul religios pe care-l săvârșește, să prindă rădăcini și să rodească în sufletele credincioșilor, participanți la actele de cult.

Slujbele Bisericii, mai cu seamă Sfânta Liturghie nu sunt niște acte teatrale, aici referindu-ne la sensul peiorativ al expresiei, ci sunt realități liturgice, care se petrec în viețile credincioșilor și au ca scop mântuirea acestora.

Hristos este prezent în mod real în slujbele bisericești și nu vine ca un Hristos - Personaj, care ar simboliza ceva. Hristos nu simbolizează, El este. Fiecare act liturgic pe care-l săvârșește preotul are o trimitere reală, nu simbolizează anumite aspecte din viața Mântuitorului Hristos, ci efectiv acestea sunt reale.

În orice tip de muzică vocală, întâlnim două elemente constitutive, care stau la baza acesteia: textul și melodia. Rolul cel mai mare în muzica vocală îl are textul. Niciodată nu avem voie să scoatem în evidență mai mult melodia, în dauna textului, oricât de valoroasă și de frumoasă ar fi ea. O melodie devine frumoasă atunci când textul îi dă viață. Este foarte important să înțelegem că textul poate fi înțeles foarte ușor pe o melodie frumoasă și bine executată, însă candoarea melodiei nu trebuie să umbrească mărturisirea textului.

Repertoriul coral stă la baza exprimării muzicale ale unui cor, fie că este un cor bisericesc sau nu.

Atunci când analizăm repertoriul unui cor bisericesc, trebuie să ținem cont de cel puțin două aspecte foarte importante: locul și timpul în care este prezentat repertoriul coral.

Aceste două aspecte de spațialitate, respectiv temporalitate sunt dependente sau nu, unul de altul. Când repertoriul unui cor este prezentat în biserică, trebuie ținut cont de timpul liturgic în care ne aflăm. Dacă nu este prezentat într-un locaș de cult, atunci nu trebuie ținut seama de timpul liturgic în care se află creștinătatea, cu o excepție, anume perioada colindelor legate de Nașterea Domnului și de Anul Nou. Acest repertoriu nu poate fi abordat decât în perioada consacrată acestuia, indiferent de loc, fie în biserică, fie într-o sală de concert.

Concluzii

Lucrarea de față reprezintă un mănunchi de căutări interioare, de sentimente de bucurie sufletească, pentru ceea ce înseamnă muzica bisericească pentru mine, ca slujitor al altarului din treapta diaconiei, în același timp ca dirijor de cor la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad. Teologia și Muzica bisericească m-au îmbogățit duhovnicește, deschizându-mi noi direcții de interpretare atât muzicală cât și spirituală. Nu aș fi înțeles multe sensuri ale interpretării dacă nu mi-ar fi fost Teologia reazem. Aceste două mari deziderate, Muzica eclezială și Teologia, reprezintă forma și expresia cea mai frumoasă pentru fiecare creștin, care-l caută pe Dumnezeu și care-l lasă pe Dumnezeu să se sălășluiască în inima lui.